№ 228 Դեկտեմբերի 8 (20) 1881 Դեկտեմբերի 8 (20) № 228

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Ուսուցապատուցիչ գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
„ՄՇԱԿ"
ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐԸ
ԵԿՈՂ 1882 ԹՒԻՆ
(ՏԱՍՆ ԵՒ ՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ձիրքով և նոյն պրոգրամմայով։

ՊՐՕԳՐԱՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II. Առաջնորդող յօդուածներ, III. Ներքին տեսութիւն, IV. Արտաքին տեսութիւն, V. Խառն լուրեր, VI. Հեռագիրներ, VII. Ֆելիետօն կամ Բանասիրական, VIII. Յայտարարութիւններ։

ԼՐԱԳՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ, 10 րուբլ է, կէս տարվան 6 ր., իւրաքանչիւր ամսին 1 րուբլ։ Հատով համարները 5 կոպէկ։

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ· Ներքին լուրեր։ —ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ· «Порядокъ» լրագրի թղթակցութիւնը։ Իտալիա։ Նամակ Թիւրքիայից։ Արտաքին լուրեր։—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։ — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ· Հայոց վանքը Երուսաղէմում։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» վաղվայ համարից կը շարունակենք տպագրել մեր աշխատակից պ. Րաֆֆիի «Դաւիթ Բէկ» վէպը, որի տպագրելը ընդմիջվեցաւ հեղինակի ճանապարհորդութեան պատճառով Ղարաբաղի մէջ, որտեղ նա ուսումնասիրելու էր գնացել Դաւիթ բէկի մասին եղած աւանդութիւնները և անձամբ ծանօթանալու երկրի դիրքերի հետ։

—

Արծրունու գալէրէում եղած ընթերցարանը տեղափոխվում է այն խանութը, որտեղ առաջ գտնվում էր «Կենտրոնական գրավաճառանոցը»։ Ընթերցարանը և գրադարանը ընդարձակվում է և ստանալու է այսուհետև ոչ թէ միայն Ռուսաստանում հրատարակվող բոլոր ամենանշանաւոր լրագիրներն ու ամսագիրները, բայց և օտարազգի հրատարակութիւններից շատերը։

—

Լսում ենք որ յունվար ամսից 1882 թւի պ. Սիմէօն Հախումեան գիտաւորութիւն ունի հրատարակել Շուշի քաղաքում մի հայերէն ամսագիր «Գործ» անունով։ «Գործի» իւրաքանչիւր համարը բաղկացած կը լինի 5—6 թերթից (80—96 երեսից) և դուրս կը գայ իւրաքանչիւր ամսի վերջում։ Ամսագրի պրօգրամը, որի հետ կը ծանօթացնենք ընթերցողներին, շատ լաւ է կազմված։ Ամբողջ սրտից ցանկանում ենք աջողութիւն պ. Հախումեանցին իր սկսած ձեռնարկութեան մէջ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ" ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Բեռլինից „Порядокъ" լրագրին գրում են հետեւեալը։ Վերջին նամակով ես արդէն ասացի, որ ոչ ընդդիմադրականները և ոչ հասարակութիւնը չեն կորցրել համարձակութիւնը կայսերական հրովարտակի պատճառով։ Այդ հանգամանքը ապացուցվում է բազմաթիւ գրական փաստերով։ Բայխստագի բացվելուց, հետեւապէս և կայսերական հրովարտակի հրատարակելուց յետոյ առաջին լրացուցիչ ընտրութիւնը կատարվեցաւ Կօբուրգի մէջ։ Այնտեղ ազատամիտների կանդիդատը պրօֆէսոր Մօմզէնն էր, որ առաջինը համարձակվեցաւ բացարձակ յայտնել, թէ պետական կանցլերը իր քաղաքականութեամբ փոս է փորում հօհենցօլերնների ընտանիքին։ Եւ գիտէք, թէ ընտրութիւնները ի՞նչպիսի հետեւանքներ ունեցան. ընդամենը եղել են 5,168 քուէներ և նրանցից 5,059 քուէ տուած է Մօմզենի համար և միայն 62 քուէ նրա պահպանողական հակառակորդի համար։ Մի շաբաթից յետոյ Բեռլինի ընտրողական երկու շրջանի մէջ էլ կայացան ընտրութիւններ։ Պահպանողականները առաջարկեցին պաշտօնական գիտութեան աստղ պրօֆէսոր Ադօլֆ Վագներին։ Անկարելի է նկարագրել, թէ պահպանողականները այդ շաբաթվայ ընթացքում ի՞նչ էին անում և ի՞նչ էին խօսում, թէ ինչպէս մեկնում էին կայսերական հրովարտակը, ապացուցանելով, որ նա կատարելապէս համերաշխ է պահպանողականների նախագծի հետ։ Հետեւանքն այն էր, որ քուէների ամենամեծ մեծամասնութիւնը դարձեալ առաջադէմների կողմն էր։ Պահպանողականների ստացած քուէների թիւը 5,600-ից հոկտեմբերի 27-ին քչացաւ մինչև 3,800։ փաստաբան առաջադէմ Մունկել ստացաւ 11,000 քուէներից աւելի։ Ո՞վ է այդ Մունկել և ի՞նչ իրաւունքներ ունի ներկայացուցիչ լինելու համար, կամ ընտրողների հաւատարմութիւնը վայելելու

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄՈՒՄ

—

Չը նայելով, որ դարերի ընթացքում հայոց բարեպաշտ ժողովուրդը իր հարստութիւնը ընծայել է Երուսաղէմի վանքին,—այդ վանքի կառավարիչները դարձեալ իրանց միշտ աղքատ են ձեւացրել և միշտ դիմել են ազգի օգնութեանը իրանց պարտքերը վճարելու համար։ Ով որ ուշիուշով ուսումնասիրել է Երուսաղէմի պատմութիւնը, կը գտնէ այդ մասին շատ փաստեր։ Ես կը յիշեմ մի քանիսը միայն։ Բայց զարմանալին այն է, որ մի և նոյն ժամանակ, երբ վանքը ազգից դրամական օժանդակութիւն է խնդրել, այնտեղ թագցրած են եղել անհագին գանձեր։

Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարգի օրերում, յոյն կղերը, կաշառելով սուլթանի բօյինի-էյրի (ծուլիզ) Մուհամէտ փաշայ անունով վէզիրին, խլից հայ աբեղաների ձեռքից Երուսաղէմի ուխտատեղիները, որոնց թւում և սուրբ Յակոբայ վանքը։ Այդ միջոցին յիշեալ Աստուածատուր պատրիարգը ստիպվեցաւ գալ Կ. Պօլիս, դիմել ազգի օգնութեանը, որ դրամով և գործով օժանդակեն իրան, որպէս զի ինքն ևս յոյների նման կաշառքներ տալով, կարողանայ յետ խլել նրանց ձեռքից հայոց սրբավայրերը։ Նա դեգերում էր հայոց իշխանների, հարուստների և եկեղեցիների դռներում և հանգանակութիւն էր հաւաքում։ Այդ միջոցին նա անթափցի Եղիազար վարդապետին Կ. Պօլսից ուղարկեց Երուսաղէմ, որպէս իր փոխանորդ, մինչև ինքը մայրաքաղաքում կը կարգադրէր գործերը։ Եղիազարը գալով Երուսաղէմ, վանքը գտնում է սաստիկ աղքատութեան մէջ և դրամի կարօտ։ Ճարպիկ Եղիազարը քրքրում է պատրիարգի թղթերը (որ Կ. Պօլսում ազգից օժանդակութիւն էր խնդրում) և գտնում է մի տումարի մէջ գրված. «այստակ մոմ այսքան, դեղին մոմ այսքան»։ Տեղեակ լինելով վանականների սովորական խորամանկութիւններին, նա իսկոյն հասկանում է այդ հաշուի գաղտնիքը և սկսում է որոնել «մոմերը»։ Ի՞նչ է դուրս գալիս։ Պատրիարգի կացարանի մէջ գտնում է երկու պղնձէ «թագոյկներ (փոքրիկ կարաս) մէկի մէջ լցրած «դեղին մոմի» փոխարէն դեղին ոսկի, իսկ միւսի մէջ՝ «սպիտակ մոմի» փոխարէն սպիտակ արծաթ, բոլորը երկու հարիւր հազար դահեկանի արժէք ունեցող։

Երուսաղէմի պատրիարգութեան հիմքը դրեց Սարգիս եպիսկոպոսը 1311 թւին, Կիլիկիայի կրօնական երկպառակութիւնների ժամանակ։ Նա ապստամբվեցաւ Ռուբինեան Օշին թագաւորի և Սսի Կոստանդին կաթողիկոսի դէմ, և Եգիպտոսի մահմեդական ամիրից հրովարտակ առնելով, սկսեց թագաւորից և կաթողիկոսից անկախ իշխել Երուսաղէմում։ Եւ համարեա այն օրից սկսվում է մի շարունակ կռիւ Երուսաղէմի և Կ. Պօլսի պատրիարգութիւնների մէջ մի կողմից, իսկ Երուսաղէմի և միւս կաթողիկոսարանների մէջ միւս կողմից։ Այդ կռիւները դարերով տակնուվրա են արել ազգը, պատճառել են նրան անհագին բարոյական և նիւթական վնասներ և զբաղեցրել են ժողովրդին անհաշտ երկպառակութիւններով։ Պատրիարգները, կաթողիկոսները, իրանց փառասիրութիւնը և ընչաքաղցութիւնը յագեցնելու համար, յափշտակում էին միմեանցից աթոռներ, կռւում էին միմեանց հետ, իսկ ժողովուրդը մէջ տեղում մաշվում էր։ Պատերազմական ծախքերը, որ տրվում էին սուլթաններին ու մահմեդական պաշտօնականներին որպէս կաշառք, ժողովրդին էին տուժել տալիս, ի հարկէ, եկեղեցական հանգանակութեան անունով։

Ես կը յիշեմ մի աղէտալի անցք, որ պատահեց Քեօփրուլու Մուհամէդ կոչված մեծ վէզիրի օրերում։ Այդ այն ժամանակ էր, երբ Կ. Պօլսի յունաց Բարթենիոս պատրիարգը դատապարտվեցաւ իբրև թիւրքաց կառավարութեան դաւաճան և իր պատրիարգական զգեստով կախաղանի վրա բարձրացաւ Բարմախ-կափու կոչված տեղում։

Այդ միջոցին Կ. Պօլսի հայոց պատրիարգի ընտրութեան համար մեծ խռովութիւն կար ժողովրդի մէջ։ Բերիացի փառասէր Թօմաս վարդապետը աշխատում էր պատրիարգ լինել. ժողովուրդը չէր ընդունում։ Նրա հակառակորդները դիմեցին մեծ վէզիրին, խոստացան վճարել իւրաքանչիւր տարի 140,000 ստակ, *) միայն թէ Թօմասը պատրիարգ չը լինի, այլ թոյլ տըրվի ընտրել իրանց ցանկացած անձին։ Այդ իրբ տեսաւ Թօմասը, ինքն նոյնպէս դիմեց մեծ վէզիրի մօտ, խոստացաւ վճարել իւրաքանչիւր տարի 400.000 ստակ, որ Բ. Դուռը իրան հաստատէ Կ. Պօլսի պատրիարգ, այն նոր իրաւասութեամբ, որ Երուսաղէմի պատրիարգն ևս ենթարկվի իր իշխանութեանը։ Գումարի խոշորութիւնը հրապուրեց մեծ վէզիրին մերժել ժողովրդի պահանջը և Թօմասին սուլթանի բերաթով հաստատել Կ. Պօլսի պատրիարգ, այլ և Երուսաղէմի պատրիարգի վրա գերիշխանութիւն շնորհել։ Թօմասը իր կաշառքով գրաւած աթոռը պահպանելու համար շրջապատեց իր պատրիարգարանը մի խումբ թիւրք զինուորներով, որոնց թօշակը ինքն էր տալիս, ամեն օր 20 «քսակ» արծաթ։

Թօմասի մի այսպիսի բռնակալութիւնը գրգռեց ժողովրդի բարկութիւնը մի կողմից, և Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարգի նախանձը միւս կողմից, երբ վերջինս տեսաւ, որ Թօմասը սուլթանի հրամանով իր վրա գերիշխանութիւն ստացաւ։ (Դա մեր վերև յիշած մի և նոյն Աստուածատուր պատրիարգն էր, որ երկու պղնձէ թագոյկների մէջ մոմի անունով թագցրել էր ոսկին ու արծաթը)։ Դա միաբանվեցաւ Թօմասի հակառակորդների հետ, թուղթ գրեցին, ստորագրեցին, երդուեցան, ուխտ դրեցին, որ ամեն միջոցներ գործ դնեն Թօմասին ոչնչացնելու համար։ Կաշառքները չօգնեցին, որովհետև որքան դրամք էին տալիս, Թօմասը կրկնապատիկ աւելի էր տալիս։ Մտածեցին մատնել Թօմասին, ամբաստանելով նրան որպէս քաղաքական յանցաւոր, իբր թէ նա «ֆրանկների» հետ գաղտնի յարաբերութիւններ ունի, տէրութեան դէմ որոգայթներ է լարում և այլն։ Մատնութիւնը հասցրեց նրանց ցանկացած նպատակին, և որովհետև յունաց պատրիարգի անցքը դեռ նոր էր, կառավարութիւնը Թօմասին կալանաւորեց և դրեց մահապարտների բանտը։

Այդ միջոցին Թօմասի կուսակիցները յուսահատ կերպով թիւրքաց պաշտօնատարների դռներում դեգերում էին, անհագին գումարներ էին ծախսում, որ մի կերպով ազատեն նրան։ Բայց Թօմասի հակառակորդները աւելի ճարպիկ գըտնվեցան. նրանք կաշառեցին մեծ վէզիրի փոխանորդ Սինան փաշային, և նրա գիտութեամբ, բանտի պահապանների ձեռքով, սուրճի մէջ թոյն խառնելով, սպանեցին Թօմասին։ Պատրիարգի մարմինը մի քանի օր մնաց անթաղ, բանտի դռան հրապարակի վրա ընկած. յետոյ ձգեցին ծովը։

Դրանով չը վերջացաւ խռովութիւնը։ Երկար ժամանակ Թօմասի կուսակիցների և նրա հակառակորդների մէջ կռիւը շարունակվում էր։ Վերջիններից շատերը բանտարկվեցան որպէս մարդասպաններ։ Անդադար մեկը միւսին ամբաստանելով, կալանաւորել էր տալիս, և այդ աւելի շահաւէտ էր թիւրք պաշտօնատարներին, որովհետև ամեն անգամ անհագին տուգանքներ ու կաշառքներ էին ստանում։

Դեռ յիշեալ երկպառակութիւնները չէին վերջացած, կռիւը ընկաւ Թօմասի հակառակորդների և Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարգի մէջ։ Նրանից պահանջում էին վճարել այն ծախքերի մի մասը, որ գործ էին դրել Թօմասի սպանութեան համար։ Պատրիարգը չէր ուզում վճարել, թէև ինքը եղեռնագործութեան պարագլուխներից մէկն էր, և իր կնիքը ու ստորագրութիւնը դրել էր այն թղթի վրա, որով ուխ-

*) Բ. Դուռը մինչև այսօր մի որոշ տուրք է ստանում պատրիարգից նրա ընտրութեան բերաթը հաստատելու համար։

համար։ Ի՞նչով ցոյց տուեց նա իրան քաղաքական գործունէութեան ասպարէզի վրա։ Ոչինչով, բացի այն, որ նա հանգուցեալ կոմս Արնիմի պաշտպաններից մէկն էր, իսկ Հարրի Արնիմ իշխան Բիսմարկի ոխերիմ թշնամին էր, որ նրան սաստիկ ատում էր և կորուստ պատճառեց։

Ընտրողները հրովարտակին այդպէս պատասխանեցին։ Իսկ րայխստագը ի՞նչ արաւ։ Անցեալ հինգշաբթի, նոյեմբերի 24-ին կայացաւ րայխստագի առաջին նիստը, որ նուիրուած էր ընթացող գործերին։ Հերթական հարցը կառավարութեան առաջարկած բիւջէտի առաջին քննութիւնն էր։ Այստեղ բիւջէտի մասին վիճաբանութիւններ լինում են կուսակցութիւնների հայեացքները քաղաքականութեան վրա բացատրելու համար։ Նրանք կարծես փոխարինում են այն ուղերձները, որոնցով սահմանադրական միւս երկիրներում պարլամենտները պատասխանում են գահական ճառերին։ Այս անգամ րայխստագը անսպասելի դժուարութեան հանդիպեցաւ. գահական ճառ չը կար, այլ միայն կայսերական հրովարտակ, որ, ինչպէս և թագաւորի անձնաւորութիւնը, քննութենից բարձր է։ Մի և նոյն ժամանակ չը պատասխանել հրովարտակին, ի նկատի առնելով նրա բովանդակութիւնը, որ ցոյց էր տալիս կառավարութեան յամառութիւնը մերժուած հարցերի վերաբերութեամբ, կը նշանակէր առանց կռուի յաղթուած համարուել, հրաժարուել ընդդիմադրութենից։ Այդ գործը անկարելի համարուեցաւ մանաւանդ այն պատճառով, որ ոչ մի կուսակցութիւն, մինչև անգամ յետադիմականները չը կամեցան ընդունել հրովարտակի ամբողջ նախագիծը։ Բոլոր կուսակցութիւնների խումբերի ներկայացուցիչները ընդհանուր խորհուրդ կազմեցին և հնարեցին հետևեալ միջոցը. որովհետև թագաւորի հրովարտակը խմբագրուած է պետական կանցլերից, ուրեմն նա պարունակում է ոչ թէ միայն կայսրի անձնական կամքը, այլ և կառավարութեան նախագիծը, որ միշտ կարելի է քննութեան ենթարկել։ Այդ վճիռը ներկայացուեցաւ րայխստագի նախագահական բիւրօին, որ իր կողմից նրան կատարելապէս իրաւացի ճանաչեց։ Այսպիսով բոլոր կուսակցութիւնների համաձայնութեամբ հրովարտակին սովորական կառավարչական գործի բնաւորութիւն տուեցաւ։ Ընդդիմադրական կուսակցութիւնը անյապաղ օգուտ քաղեց այդ հանգամանքից։ Նոյեմբերի 24-ի նիստին առաջինը խօսեց Եւգենի Րիխտեր, այդ մշտական ճառախօսը բիւջէտի քննութեան ժամանակ, որովհետև նա առաջադէմների գլխաւոր առաջնորդն է և շատ պատուական ֆինանսիստ, որին անկարելի է շփոթել ֆրազներով և թուանշանների դասաւորութեամբ։ Բայց այս անգամ նա չը խօսեց բիւջէտի մասին, այլ ուղղակի անցաւ հրովարտակին, որ և քննեց մանրամանօրէն և անխնայ։ Պահպանողականները շփոթուեցան, որովհետև նրանք չէին սպասում այդպիսի արագ և եռանդոտ յարձակման։ Ինչպէս ես արդէն հաղորդել եմ, պահպանողականների մէջ չը կայ գոնեա մէկ տաղանդաւոր մարդ և պատահմամբ նրանց առաջնորդ դարձած Մենիգերօդէ ամենից քիչ ընդունակ է առանց նախապատրաստութեան վիճել Րիխտերի նման փորձուած պարլամենտական գործչի հետ։ Մենիգերօդէ հրաժարուեցաւ խօսքից, յուսալով, որ հարցը կը յետաձգուի կամ թէ չէ կը պատասխանի կենտրոնի առաջնորդ Վինդհօրստ, որ միակ ընդունակ է մաքառել Րիխտերի դէմ։ Բայց Վինդհօրստ բոլորովին մտադիր չէր առանց ակնկալութեան օգնել իր պահպանողական բարեկամներին։ Ընդհակառակը նրան շահաւէտ է ցոյց տալ նրանց անընդունակութիւնը։ Նա էլ հրաժարուեցաւ խօսքից և միւս ճառախօսներն էլ ի հարկէ հետևեցին նրա օրինակին, ասելով, թէ նրանք ոչինչ պատասխան չունեն Րիխտերի ճառին, իսկ Րայխստագի նիստը ի զուր երկարացնել հարկաւոր չեն համարում։ Պահպանողականների երկու անգամ առաջարկուած յետաձգութիւնը մերժուեցաւ և այդպիսով նախագահը ստիպուեցաւ վիճաբանութիւնները վերջացած յայտնել։ Ուրեմն պահպանողականների վարմունքի շնորհիւ Րիխտերի խիստ քննողական ճառը ստացաւ ամբողջ Րայխստագի պատասխանի ձև կայսերական հրովարտակին։

Ընդդիմադրական կուսակցութիւնը շտապեց օգուտ քաղել այդ հանգամանքից։ Առաջադէմների ընտրողական մասնաժողովը վճռեց տպել Րիխտերի ճառը մի քանի հարիւր հազար օրինակներով հետևեալ վերնագրով. Առաջադէմ կուսակցութեան պատասխանը կանցլերի նախագծին, որ պարունակւում էր կայսերական հրովարտակի մէջ և այդ ձևով տարածել գաւառական քաղաքներում, գիւղերում և ծախել հատը 10 պֆէն. (5 կ.)։ „Այս պատասխանի ամենամեծ տարածումը, ասուած է մասնաժողովի հրատարակութեան մէջ, անհրաժեշտ է այն պատճառով, որ մինիստրը կարգադրել է կայսերական հրովարտակը կախել ամեն տեղ, ուր հաւաքւում է ժողովուրդը։“ Կառավարութիւնը անչափ բարկացած է այդ յանդգնութեան առիթով, բայց ոչինչ չէ կարող անել, որովհետև մի նիստի ամբողջ հաշւից դուրս առանձին ճառի տպագրութիւնը արգելող օրէնքը անգործադրելի է այս դէպքում, քանի որ րայխստագի ամբողջ նիստին միայն մի ճառ է արտասանած։

Բայց դեռ այդ ոչինչ է, քանի որ ընդդիմադրականները աշխատում են, հետևապէս սովորական գործ է, թէպէտ այդպիսի փաստերը առանձին համարձակութիւն չունեցող այստեղի հասարակութեան համար անցնում են և սովորականի սահմանները։ Բայց նոյեմբերի 24-ի նիստի ժամանակ այնպիսի երևոյթներ նշմարուեցան, որոնք աւելի նշանաւոր են, քան թէ կայսերական հրովարտակի քննադատութիւնը։ Իր ճառի մէջ Րիխտեր ի միջի այլոց ասաց. „Մեզ մեղադրում են, որ մենք անբարեխիղճ ցոյցեր ենք անում։ Մենք մեր աջողութեամբ շատ ենք պարտական կառավարչական կուսակցութեան չափազանցութիւններին, կիսապաշտօնական մամուլի անվայել վարմունքին“... Այս խօսքերի արտասանութեան ժամանակ այն ժամանակից, ինչ Գերմանիայում պարլամենտը գոյութիւն ունի, պահպանողականները հաւանութիւն տուին ընդդիմադրական կուսակցութեան ճառախօսին... „Այդպէս է“, „Ճշմարիտ է“, բոլորովին ուղիղ է“, բացականչում էին պետական կանցլերի կողմնակիցները և երկմտի կերպով նայում էին Շտէօկկերին։ Միւս նշանաւոր երևոյթը միացեալ խորհրդի անդամների խորը լռութիւնն էր։ Շատ հասկանալի և բնական է, որ մինիստրական նստարանները լցնող կառավարչական գործակատարներից ոչ մէկը չը համարձակուեցաւ գոնէ մի բառով պաշտպանել կառավարութեանը։ Իշխան Բիսմարկ այնքան աշխատել է հեռացնել իրանից փոքր ի շատէ ընդունակ մարդկերանց, ձգտել է շրջապատել իրան անխօս ծառաներով, որ կրիտիկական րոպէներում նա ոչ թէ միայն պաշտպաններ, այլ և օգնականներ չէ ունենում։ Նոյնպէս պատահմունք չէ և այն հանգամանքը, որ միացեալ խորհրդի անդամները, որոնք բացի իշխան Բիսմարկից բոլորն էլ ներկայ էին, ոչ մի խօսքով չը պաշտպանեցին „միացեալ կառավարութիւնների որոշած“ նախագիծը։ Նրանց ուղ-

---

տել էին Թովմասին ոչնչացնելու։ Պատրիարքը կամենում էր իր մաս սպանութեան ծախքը բաժանել Կ. Պօլսի հինգ եկեղեցիների վրա, որ ժողովուրդը վճարէ։ Նրան պատասխանում էին. մենք ինչով ենք մեղաւոր, դու մի պատրիարք ես սպանել տուել քո շահերի համար, գնա ինքդ տուժիր ծախքերը։ Ժողովրդի խօսքը իրաւացի էր։ Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարքը սպանել տուեց Թովմասին գլխաւորապէս այն պատճառով, որ նա սուլթանի հրամանով գերիշխանութիւն էր ստացել Երուսաղէմի պատրիարքի վրա։ Այդ խռովութիւնների պատճառով մի քանի տարի յուզման մէջ էր Կ. Պօլսի հայ հասարակութիւնը։ Հակառակութիւնը օր ըստ օրէ սաստկանում էր. իւրաքանչիւր կողմը կաշառքով գրաւում էր Թիւրքաց պաշտօնատարներին դէպի ինքը, հակառակորդին նկուն անելու համար։ Երբեմն մի կողմի, երբեմն միւս կողմի մարդիկը բանտ էին դրվում, ի հարկէ, ազատւում էին դարձեալ կաշառքով։ Կռիւը հանդարտուեցաւ այն ժամանակ, երբ Երուսաղէմի պատրիարքը վերջապէս յանձն առեց վճարել իր մասը, որ գործ էր դրված Թովմասի սպանութեան համար։

Վերոյիշեալ աղէտալի պատմութիւնը մի փոքրիկ կտոր է միայն Երուսաղէմի վանքի ընդարձակ պատմութիւնից, որ բովանդակում է իր մէջ շատ այդպիսի և դրա նման անցքեր, որ կարդացողի վրա սարսափ են ձգում. Անկարելի է երևակայել, թէ ինչ սրտի, ինչ հոգու տէր են եղել այդ մարդիկը, որ Յիսուս Քրիստոսի նուիրական տեղերի անունով ահագին գումարներ էին հաւաքում ազգից, լցնում էին մահմետական պաշտօնակալների քսակները, մինը միւսի ձեռքից Երուսաղէմի պատրիարքութեան աթոռը կորզելու համար։ Իսկ վանքը թողնում էին աղքատութեան մէջ. կրկին դիմում էին ազգին, որ նրա պարտքերը վճարէ։ Այդ մասին բաւական է կարդալ մեր յիշած Եղիազար անթափեցու պատմութիւնը, որը երկու պղնձէ թագակիրների մէջ գտաւ Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարքի թագլրած գանձը։ Այդ գումարը նա ծախսեց նոյն իսկ Աստուածատուր պատրիարքին (Թովմասի սպանել տուողին) աթոռից ձգելու և, ինքը նրա տեղ պատրիարք դառնալու։ Դրանով չը բաւականացաւ Եղիազարը։ Նա ահագին կաշառքներ տալով սուլթանի մեծ վէզիրին, կաթողիկոս ընտրուեցաւ, նստեց Երուսաղէմում հակառակ Սսի և Էջմիածնի կաթողիկոսարաններին։ Պէտք է ի նկատի առնել, որ Եղիազարի այդ փառասիրական վարմունքը բոլորովին ընդդէմ էր մեր եկեղեցու վարչութեան հնաւանդ սովորութիւններին, որովհետև Երուսաղէմում միայն պատրիարքներ կարող էին իշխել և ոչ կաթողիկոսներ։

Երբեմն Երուսաղէմի վանքում այն աստիճան անիշխանութիւն էր տիրում, որ իրանք միաբանները, կամ նրա կառավարիչները սկսում էին անխնայ կերպով ամեն ինչ վաճառել։ Ես օրինակ կը բերեմ մի անցք, որ տեղի ունեցաւ Գրիգոր պատրիարքի օրերում։ Այդ ժամանակ անկարգութիւնը իր վերջին ծայրն էր հասել. վանքի արծաթեղէնները, սրբազան անօթները, խաչերը, սրբոց մասունքները,—բոլորը վաճառւում էին չափազանց միաբանութեան ծախքերը լցուցանելու համար։ Երբ ամեն ինչ սպառուեցաւ, սկսեցին ահագին տոկոսներով պարտքեր անել և Երուսաղէմի նուիրական տեղերը, մինչև անգամ սուրբ Յակոբայ վանքը մահմետականների մօտ գրաւ դնել։ Պարտքերը այն աստիճան աճեցին, որ հասան 800 «քսակ» ոսկու։ Մահմետականները կամենում էին վաճառել հայոց սրբավայրերը, որ իրանց տուած փողը ստանան։ Յոյն աբեղաները լաւ մուշտարի էին հայոց տեղերը գնելու համար։ Այդ միջոցին նոյն ժամանակուայ Երուսաղէմի Գրիգոր պատրիարքը, որ կոչուեցաւ «շղթայակիր» (զինճիրլի), պարանոցին երկաթէ հաստ շղթայ ձգելով, և երկաթէ կոշիկներով կոշկելով, կանգնած էր Կ. Պօլսի եկեղեցիների դռների առջև, և արտասուքը աչքերում աղաղակում էր ժողովրդին. «ազատեցէք, ազատեցէք, Երուսաղէմը գերութեան մէջ է»։ Այդ շղթան նա ամբողջ ութն տարի կրում էր իր պարանոցին, մինչև կարողացաւ հայոց բարեպաշտ ժողովրդից հաւաքել 800 «քսակ» ոսկին, վճարել մահմետականների պարտքերը և ազատել Երուսաղէմը գերութիւնից...

Այսպիսի օրինակները շատ անգամ են պատահել. Երուսաղէմը պարտքի տակ է ընկել, ազգը նրա պարտքը վճարել է, և այդ անտանելի դրութիւնը շարունակուել է մինչև մեր օրերը։ Բայց եթէ այդ պարտքերի բուն արմատը քննելու լինես, կը տեսնես, որ ծայրը հասնում է մինչև այս և այն աբեղայի գրպանը։

Երուսաղէմի վանքը եղել է և է հայերի համար երկպառակութեան աղբիւր, մի տեսակ կռուի բոյն, որտեղից խռովութիւնները երբէք պակաս չեն եղել։

Բաւական չէր իրանց մէջ ունեցած կռիւները, որոնք ազգի համար խիստ թանգ էին նստում, Երուսաղէմի հայոց վանքի միաբանութիւնը, համարեա այդ վանքի հիմնված օրից մինչև մեր ժամանակը, անընդհատ կռիւներ է ունեցել յոյն և լատին կրօնաւորների հետ։ Համարեա ամեն տարի սուրբ Յարութեան տօնի օրում աբեղաները միմեանց գլուխը ջարդել են և նրանց հետ խառնուել են երկու կողմերի դաւանութիւններին պատկանող ուխտաւորները։ Ամեն անգամ, երբ ուխտաւորը վերադառնում է, առաջին հարցը, որ առաջարկւում են նրան, այդ է լինում. «այս տարի կռիւը ինչպէս վերջացաւ»։ Եւ կռիւը ինչից էր ծագում,—հայերը կամենում են առաջ իրանք պատարագել, իսկ յոյները արգելում են. նոյնը յոյներն են կամենում, հայերը արգելում, կամ մինը աշխատում է միւսի տօնը խանգարել, և այլ այսպիսի պատճառներ։ Եւ այդ բոլորը կատարուել է սէր և խաղաղութիւն քարոզող Փրկչի գերեզմանի վրա։

Թիւրքաց կառավարութիւնը միշտ ներողամիտ աչքով է նայել այդ անկարգութիւնների վրա, և չը նայելով դարևոր բողոքներին, մինչև այսօր Երուսաղէմի մէջ գտնված զանազան դաւանութեան պատկանող կրօնական միաբանութիւնների վէճերին մի վերջնական որոշում չէ տուել, որպէս զի նրանց մէջ անբաւականութեան առիթ չը մնայ։ Եւ այդ պահանջում էր նոյն իսկ կառավարութեան շահը. նախ այն պատճառով, որ հաշտութիւնը քրիստոնեայ հպատակների մէջ նրան շատ օգտաւէտ չէր կարող լինել, երկրորդ, կառավարութեան պաշտօնակալները մեծ շահեր էին ստանում յիշեալ կռիւներից։ Երուսաղէմի հայոց պատրիարք Գրիգոր մոկացու օրերում միանգամ «ծռազատիկ» պատահեց, այսինքն զատկի խոտորում եղաւ, հայերը պէտք է յոյներից մի օրով առաջ կատարէին զատկի տօնը. յոյները կաշառք տալով տեղային փաշային, արգելեցին։ Այդ տեսնելով հայոց պատրիարքը ստիպուեցաւ 20 հազար դահեկան կաշառք տալ նոյն փաշային, որ թոյլ տրվի զատկի տօնը հայոց տօնացոյցի համեմատ կատարել։

Թողնենք անցեալը, թողնենք պատմութիւնը, նէժ կարդալու. լինենք մեզ մօտ ժամանակներին։ Կ. Պօլսի հայոց պարբերական թերթերը, նրանց մէջ կը գտնենք հարիւրաւոր օրինակներ այն սարսափելի երկպառակութիւնների, որ կատարուել են Երուսաղէմի վանքում։ Իսկ այդ անվերջանալի կռիւները, այդ երկպառակութիւնները մեզ համար շատ թանգ են նստել, մենք թողել ենք մեր բուն ազգային հոգսերը, սկսել ենք մտածել Երուսաղէմի վանքի վրա, մենք վատնել ենք մեր արծաթը, որի իւրաքանչիւր կոպէկը խիստ մեծ արժէք ունէր մեր ազգային աւելի անհրաժեշտ պէտքերի համար։ Կ. Պօլսի պատրիարքարանը, Կ. Պօլսի մեր ազգայինները տարիներով զբաղված են եղել և այժմ զբաղվում են Երուսաղէմի վանքով։

Ես վերջացնում եմ, այսքանը բաւական համարելով առ այժմ, քանի որ «Մշակի» նախընթաց համարներում ես տպված էր մի հետաքրքիր կտոր Երուսաղէմի վանքի կեանքից։

ՄԵԼԻՔԶԱԴԷ

ղակի պարտականութիւնն էր գոնէ մի քանի բառ արտասանել, քանի որ նկատեցին, թէ գործը ինչպիսի կերպարանք է ստանում։ Բայց նրանք լռում էին և ներկայ եղողները նկատում էին, որ նրանք ծաղրում էին ամաչած պաշտպանողականներին։

ԻՏԱԼԻԱ

Նոյեմբերի 26-ին կայացաւ իտալական պատգամաւորների ժողովը, ուր մինիստր Մանչինի, պատասխանելով իրան առաջարկված զանազան հարցմունքներին, պատասխանեց․ „Ընդունելով մինիստրութիւնը, մենք գտանք Իտալիայի արտաքին դրութիւնը խախտված, գտնվելով Մարսէլի և Տունիսի անցքերի պատճառով Ֆրանսիայի հետ թշնամական յարաբերութիւնների մէջ։ Մեր յարաբերութիւնները Գերմանիայի հետ, թէպէտ և բնական էին, բայց, այնու ամենայնիւ, մէկ անբացատրելի կասկած էր տիրում մեր մէջ։ Այդ պատճառով մինիստրութիւնը իրան նպատակ դրեց նախ՝ ցրվել այն կասկածը, որ ունէին Իտալիայի երեւակայական դիտաւորութիւնների մասին։ Երկրորդ՝ իր հարեւան ազգերի հետ բարեկամական և խաղաղ յարաբերութիւններ հաստատել, մի և նոյն ժամանակ առաջ գնալ, կատարեալ համաձայնութեամբ այն պետութիւնների հայեացքների հետ, որոնք աւելի հետաքրքրված են խաղաղութիւնը պահպանելու մէջ և որոնց շահերը աւելի համերաշխ են մեր սեփական շահերի հետ։ Երրորդ, ներկայացուցիչ դառնալ Գերմանիայի և Աւստրո-Ունգարիայի մեծ շահերի, և նոյնպէս պաշտպան այն քաղաքականութեան, որի նպատակն է խաղաղութիւնը պահպանել. իտալացիների և գերմանացիների մէջ եղած դարեւոր թշնամութեան վերջ դնել, նորից եղբայրանալով. վերջապէս, իտալական ժողովրդի միաձայն ցանկութիւնը համոզեց մեզ, որ ժամանակ է արդէն հեռացնել այն կասկածը, որով վերաբերվում էին դէպի մեզ Վիէննան և Բեռլինը և բարեկամութիւն հաստատել երեք ժողովրդների մէջ։

«Մենք Վիէննայի հետ սկսեցինք բարեկամանալ այն ժամանակից, երբ համոզվեցանք, որ Աւստրիան կատարելապէս բաժանում է մեր ցանկութիւնը։ Վիէննայի տեսակցութիւնը մեծ աջողութիւն ունէր և շատ սիրով է ամրապնդված։ Մեր յարաբերութիւնները Գերմանիայի հետ շատ լաւ են և վերջին ժամանակները աւելի լաւացան»։

Դրանից յետոյ Մանչինի հաղորդեց դեսպանների հաշիւները, որոնք ապացուցանում են, որ իշխան Բիսմարկ Աւստրիայի հետ բարեկամութիւնը համազօր է համարում Գերմանիայի հետ բարեկամութեան։ Իսկ ինչ վերաբերում է վերջին ժամանակ Իտալիայի մասին Բիսմարկի յայտնած մըտքին, Մանչինի ասեց. „Հարկաւորութիւն չը կայ հերքել այն համոզմունքը, իբր թէ իտալական միապետութեան և թագաւորական ցեղին վտանգներ են սպառնում։ Հասարակական ինքնաճանաչութիւնը կարող է մեզ վկայել, որ, շատ կարելի է ոչ մի երկրի մէջ միապետութիւնը և թագաւորական ցեղը չունեն այնքան խոր արմատներ, ինչպէս Իտալիայում, ուր, որպէս և Գերմանիայում, թագաւորող ցեղը նշանաւոր ծառայութիւններով կապեց իր վիճակը ժողովրդի գործի հետ։»

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՑԻՑ

Կ. Պօլիս, Նոյեմբերի 20-ին

Օրվայ մի տխուր անցք Ներսէս պատրիարքի հրաժարական տալն է այս անգամ իրան Սայիդ փաշային։ Այսօր, կիրակի լինելով բնական է, որ լրագիրները չը կարողացան թնդալ այս եղելութեամբ, բայց վաղուանից օրվայ գլխաւոր անցքը այս կը համարվի։

Հրաժարականը տալուց առաջ, ասում են պատրիարքը ի միջի այլոց Սայիդ փաշային գանգատվել է այն հազար ու մէկ հալածանքների մասին, որ կրում է հայ ազգը գուցէ նորա անձնաւորութեան պատճառաւ, վասն որոյ իր ժողովրդի մեղքը իր վրա չառնելու համար, հայոց պատրիարքը տալիս է իր հրաժարականը։ Այս ասելով հանում է գրպանից պատրաստ հրաժարականը և տալիս է Սայիդին։ Սայիդ փաշան ասում է պատրիարքին «ինչու չէք սպասում, ձեր սրբազնութիւն, որ ձեր օրով վերջանայ հայոց հարցը, որով մի մեծ փառք ստացած կը լինէք…» Պատրաստաբան Ներսէսը պատասխանում է. «այո, իրաւունք ունէք, որ իմ ազգի փրկութիւնը դըժոխային հալածանքներից իմ առաջին և վերջին փառքս կը լինէր, բայց որովհետև այդ փառքին արժանանալու յոյս ես բնաւ չունեմ, վասն որոյ կը ցանկամ, որ այդ փառքը դուք ստանաք գուցէ ձեր օրով ազատելով տէրութեան երեք միլլիօն հաւատարմագոյն հպատակներ այն տանջանքներից, որ եօթը դար է շարունակվում…» Սայիդ փաշան խնդրում է պատրիարքին որ մի քանի օր սպասէ իր հրաժարականի պատասխանին։ Պատրիարքը ասում է, որ իր համար վայել չէ տեսնում իր մի անգամ տուած որոշումը կրկին փոխել. այս խօսքով դուրս է գնում։

Հիմայ մնում է, որ պատրիարքի հրաժարականը վաւերացվի նոյնպէս և ազգային ժողովից, որի մէջ քանի որ կան Իզմիրլեան եպիսկոպոս, Մերէեմ-Գուլի, Նուսուֆեան, Բէզեան և Փափազեան, հրաժարականը վաւերացնելու համար ոչինչ խոչընդոտ չէ կարող լինել, միայն երկիւղ կայ ժողովրդի կողմից, որովհետև ժողովրդի տրամադրութեան այսպիսի մի լարված ժամանակ, Ներսէսի գործից հեռանալը ժողովրդի գլուխը կորցնել ասել է։ Սպասենք ու տեսնենք։

Լսածիս համեմատ լորդ Դիւֆերին և Բուրկ վաղը տեսակցութիւն են նշանակած պատրիարքին. երևի հրաժարականի պատճառով է. ի հարկէ պատրիարքը չի զլանայ հարկաւոր եղածից աւելին ասել Անգլիայի ներկայացուցիչներին, որոնք փոխանակ պահանջներ անելու Թիւրքիայից, սկսել են կրկին սաղուրաղ անել նորա հետ։

Ասեցի որ պատրիարքի հրաժարականի վաւերացման ազգային ժողովի կողմից պիտի դիմադրէ հասարակ ժողովուրդը. այդպէս էլ եղաւ. երբ լսեց այդ ժողովուրդը պատրիարքի հաստատ դիտաւորութեան մասին հրաժարվել իւր պաշտօնից, երկու օրուայ մէջ տասը հազարի չափ ստորագրութիւն ժողովվեց մեծ մասամբ գաւառացի հայերի մէջ, որոնք լսել անգամ չեն ուզում որ և է ուրիշ պատրիարքացու մարդու վրա, բացի Ներսէսը։ Լսածիս համաձայն յուզմունքը այնչափ մեծ է և ընդհանուր, որ Ստեփան Փափազեան անուն դաւաճանին իմաց է տրված, որ նորա վիճակը որոշված է, եթէ ազգային ժողովի մէջ քինթը ցոյց տայ…

Ներսէս պատրիարքի հրաժականը այս քանի օրերս Թուրք և ֆրանսիական լրագրերի յօդուածների գլխաւոր նիւթն է. Phare du Bosphore և Stamboul իւրաքանչիւրը իր կողմից մի քանի օր շարունակ առաջնորդող յօդուածներ են նուիրում այդ հրաժարականին «La demission de Monseigneur patriarche Nersés» մեծատառ վերնագրով։ Այսօրվայ «Վաքթ» անգամ, որ կարդացնել տուեցի մի բարեկամիս, շփոթված է Ներսէսի առած որոշման վրա այսպիսի մի փափուկ ժամանակ։ Ինչպէս երևում է, Թիւրքերը բաւական ճնշում են զգում օտար տէրութիւնների ներկայացուցիչներից հայոց հարցի դանդաղ ընթանալու պատճառով, որի վրա յենած և հայոց պատրիարքը հրաժարվում է իր պաշտօնից։ Ընդհանրապէս Ներսէսի հրաժարական տալը շատ պիտի ցնցէ մտքերը և զարկ տայ հայոց հարցին, վասն որոյ նա շատ արդիւնաւոր և նպատակայարմար մի որոշում կարող է համարվել, այն պայմանով միայն, որ այդ հրաժարականը վերջ ի վերջոյ չի ընդունվի, այլ միայն իր ցանկալի օգուտը արտադրէ։

Պատրիարքի վերջի տեսակցութիւնը և ունեցած խօսակցութիւնը Սայիդ փաշայի հետ այս քանի օրերս Կ. Պօլսի բոլոր շրջանների հիացման նիւթն է։ Ցայտնի է, որ շատ համբերող և շատ բարի մարդու կատաղութիւնը թէպէտ հազիւ կը գայ, եկած ժամանակը խիստ բուռն կը լինի. այդպէս էլ եղել է Ներսէսի հետ։ Խօսելով խօսելով նա այնչափ սկսել է իրան մոռանալ, որ բերանը փրփրած վեր է կացել տեղից և բղաւել ասելով. «գիտէք ովքեր են Թիւրքիայի հիմայ ծառայողները, ձերդ վսեմութիւն։» Սայիդը հետաքրքրութեամբ հարցրել է.—«Թիւրքիայի ծառայողները, հիմայ չ ա փ կ ն խ ա ֆ ի է մ ա մ ու ր ի ն ե ր ն են» ասել է Ներսէսը.—«Էֆենդի, ինչ էք ասում, բացատրեցէք ձեր միտքը» պահանջել է Սայիդը.—«Այո, կրկնում եմ ասածս, Թիւրքիայի ծառայողները հիմայ այն չ ա փ կ ն խ ա ֆ ի է մ ա մ ու ր ի ն ե ր ն են, որոնցից շատերը պատրիարքարանից վռնդված վատ և անպէտք արարածներ են։» Սորանով պատրիարքը պարզել է թէ ամեն բան խարաբ անողը տէրութեան այն վատահոգի լրտես հայ էֆենդիներն են, որոնցից շատերին վզին տալով դուրս է անել տուել պատրիարքարանից Ներսէսը։ «Ջափկն խաֆիէ մամուրի» նշանակում է ս ը ր ի կ այ պ ա շ տ օ ն ե ա ն ե ր ծ ա ծ ու կ ո ս տ ի կ ա ն ու թ ե ա ն, всякія сволочи тайной полиціи… Ահա այս сволочь-ներն են հայ էֆենդիներից, որոնք Թիւրքերին հաճոյանալու համար օր՝ հարիւր տեսակ բաներ բամբասելով Ներսէսի մերթ ա ն գ լ ի ա ս ի ր ու թ ե ա ն, մերթ ռ ու ս ա ս ի ր ու թ ե ա ն, մերթ յ ե ղ ա փ ո խ ա կ ա ն ու թ ե ա ն վրա, գրգռում են Թիւրք կառավարութիւնը հայոց պատրիարքի դէմ և կաշկանդում են հայոց հարցի լուծումը։

Չը նայելով պատրիարքի այսպիսի արտասովոր տաժանութեան, սակայն մեծ վեզիրը շատ քաղաքավարութեամբ և համեստութեամբ է վարել իրան իր վշտացած հիւրի հետ, այնպէս որ ինքը իր ձեռքով ծխախոտ է ոլորել պատրիարքի համար և իր ձեռքով սենեակի միւս անկիւնից սեղան քաշել նորա առաջը սուրճը դնելու համար։

Անտարակոյս Սայիդ փաշայ կը գնահատէր պատրիարքի անկեղծ խօսքերի արժէքը ի նպաստ նոյն իսկ Թիւրքիայի բարօրութեան, որովհետև ինչպէս ասում են Ներսէսը շատ համոզիչ կերպով է բացատրել այս անգամ այն չարաբաղդ հետևանքները, որոնք պիտի յառաջ գան Թիւրքիայի անտարբերութիւնից դէպի Հայաստանի բարւոքումը։ Ահա այս դրութեան մէջ են գործերը, տեսնենք թէ ինչ կասէ վաղվան օրը, երբ ոչինչ որոշ բան չը նախատեսնելով, մեր այստեղի կացութիւնը միայն «տեսնենքն» է մնացած։

Խորէն սրբազանը երէկ պատմելով ինձ իր այցելութեամբ ի միջի այլոց հաղորդեց, որ փարիզի արիստոկրատ լրագիրներից մինի խմբագրութիւնը, որ Saison լրագրի խմբագրութիւնն է, առաջարկում է նոյնպէս իր յօժարակամութիւնը միջամտել հայոց խնդրի մէջ, եթէ միայն արևելքի մէջ բաժանորդագրութեան միջոցով որ և է ազդեցութիւն ստանալու յոյս ունենայ։ Ես խոստացայ այս մասին գրել Մ շ ա կ ի ն, որ ահա կատարում եմ, իսկ ինչ կը վերաբերվի այդ լրագրին, կամ մի այլ լրագրին, ինչպէս փարիզի «Union Republicaine» է, կամ Լոնդոնի «Gazette Orientale» նոցա օգնութիւն մատուցանելու մասին, էլ ապահով ենք, որ «Մեղու Հայաստանին» եթէ ոչ ազգային համերաշխութեան կամ աշխատանքի բաժանման տեսակէտով, գոնէ լոկ յ ա ն ու ն հ ա յ ու թ ե ա ն կաշխատէ նոցանից մէկին նոյնը անել, ինչ արեց Մ շ ա կ ը «Journal d'Orient»-ի համար։ Երբ խօսեցինք իր ժամանակին այս վերջի լրագրին օգնելու վրա, Մ ե ղ ու ն հազար ու մէկ պատրուակների տակ, ինչպէս օրինակ՝ «Journal d'Orient»-ը փարիզ չէ հրատարակվում, բացի հայերին ուրիշ փոքրիկ ազգերին էլ է պաշտպանում, կամ խմբագրի բերանը ծուռ է և այլն այսպիսի բաներ ասելով, իրան անկարող յայտնեց նորան օգնելու մէջ։ Լաւ, դիցուք թէ բոլոր իր ասածները «Journal d'Orient»-ի համար հէնց իրաւացի էին, բայց հիմայ ինչ ունէ ասելու «Saison»-ի, «Union»-ի, «Gazette Orientale»-ի մասին. թող մէկին էլ ինքը օգնէ, եթէ միայն որ և է ազդեցութեան նշոյլ փայլում է հայ հասարակութեան մէջ, այսպիսի մի մեծ ազգային ճգնաժամին։

Գրիգոր Նիկողոսեան

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—«Гласность» լրագրում կարդում ենք հետևեալը։ «Խօսելով ռուս-թիւրքաց բանակցութիւնների մասին Կ. Պօլսում, անգլիական «Times» լրագիրը ապացուցանում է, որ ռուս դէլեգատների առաջարկութիւնը, որ հակառակում է Բեռլինի կոնգրէսի վճռին, չը պահանջել ի հաշիւ պատերազմական վարձատրութեան ոչ հողային աւելացում, ոչ էլ առաջնութիւն պարտքերի վճարման մէջ Բ. Դրան ուրիշ ֆինանսական պարտաւորութիւնների շարքում, պահանջում է Եւրոպայի միջամտութիւնը և չէ կարող վճռված լինել մասնաւոր բանակցութիւնների միջոցով Կ. Պօլսի մէջ»։

—Բեռլինի լրագիրները հաղորդում են որ Ռուսաստանի և Գերմանիայի մէջ սկսված են բանակցութիւնները մաքսային տուրքերի պակասեցնելու մասին այն ապրանքների վրա, որոնք բերվում են Ռուսաստան։ Ոմանք կարծում են որ հարցը վերաբերվում է միմիայն ոսկի դրամով մաքսային տուրքը վեր առնելու կանոնը վերցնելու մասին։

—«Kölnische Zeitg» լրագրին հեռագրում են հետևեալը։ «Ռուսաստանը համաձայնվել է կիսով չափ պակասեցնել պատերազմական կոնտրիբուցիայի գումարը, որ ստանալու ունի Թիւրքիայից, տարեկան մէկ ու կէս պրօցէնտ վճարով կապիտալից»։ Ցայտնի է որ մինչև այժմ Ռուսաստանը պահանջում էր Թիւրքիայից 300 միլիօն րուբլ պատերազմական կոնտրիբուցիա, իսկ այժմ, ինչպէս հաղորդում են լրագիրները, այդ գումարի կէսը կը լինի, ուրեմն 150 միլիօն րուբլ։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 4 դեկտեմբերի։ Իշխան Ուրուսով հիւանդութեան պատճառով արձակվում է Նորին Մեծութեան Սեփական երկրորդ բաժնի գլխաւոր կառավարչի պաշտօնից։ Ֆինանսների մինիստրութիւնը հաղորդում է, որ քաղաքային հասարակական բանկերի ենթադրած փոփոխութիւնը չէ վերաբերում գործող կանոնադրութեանը։ Փոփոխութեան նպատակն է փոխառութիւնը որքան կարելի է ապահով և մատչելի դարձնել։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 5 դեկտեմբերի։ „Правит. Вѣстн.“ լրագիրը հաղորդում է. փարիզի մէջ կազմակերպված ֆրանսիական ընկերութեանը թոյլ է տուած նաւթ արդիւնաբերել Ղրիմի մէջ։ Առաջարկված է մօտաւոր երկու տարիների ընթացքում կառուցանել հետևեալ երկաթուղիները. Եկատերինօբուրգօ-Տիւմենսկայա, արևելեան Դօնեցկայա, Ըլտօնսկայա և Պերեկօպսկայա, Րժեվօ-Բեժիմսկայա, Վինդեվօ-Տուկումսկայա։ Երկաթուղիները երևի գանձարանը կը կառուցանի։ Եթէ բաժնետիրական ընկերութեանը յանձնվի, դա կը լինի նոր պայմաններով։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 4 դեկտեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 93 ր. 50 կ., երկրորդ 90 ր. 87 կ., երրորդ 91 ր. 25 կ., չորրորդ 91 ր., հինգերորդ 90 ր. 75 կ., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 225 ր., երկրորդ 217 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 12 կ., երկրորդ 90 ր. 25 կ., երրորդ 90 ր. 25 կ., ոսկի 7 ր. 80 կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լոնդոնի վրա արժէ 25,37 պէնս, Ամստերդամի վրա 128,37 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 216 մարկ 75 պֆ., փարիզի վրա 267 ֆրանկ 62 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը ամուր է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ